İslami İlimler Dergisi
The Journal of Islamic Sciences
مجلة العلوم الإسلامية

YEŞİL GECE VE *GURBET YAVRUM* ROMANLARI ÖRNEĞİNDE SAFİ İNANÇ, CEHALET VE İSTİSMAR ARASINDA CUMHURİYET DEVRİ TÜRK TOPLUMUNUN DİN ALGISI

LOOKING AT THE RELIGION THEME IN THE NOVEL *GURBET YAVRUM* FROM THE *YEŞİL GECE* WINDOW

Derya KILIÇKAYA
Öğretim Gör. Dr.; Kocaeli Üniversitesi Rektörlüğü / Türk Dili; ORCID ID: 0000-0001-5964-5485; e-mail: derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Makale Dili / Article Language: Türkçe / Turkish
Geliş Tarihi / Received: 10 Kasım 2022 / 10 November 2022
Kabul Tarihi / Accepted: 15 Şubat 2023 / 15 February 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Bahar 2023/ Spring 2023
Cilt / Volume: 18, **Sayı / Issue:** 1
Makale Ek Bilgisi / Additional Information on the Article:
Bu çalışma, makale yazarının kardeşi olan ve 11 Nisan 2020'de 22 yaşında iken koronadan vefat eden İTÜ Uçak Mühendisliği son sınıf öğrencisi Emircan KILIÇKAYA'ya ithaf edilmiştir

Plagiarism / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software
Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

ULAKBİM TR DİZİN

https://dergipark.org.tr/pub/islamiilimler

Öz

Osmanlı kimliğinden Türk kimliğine intikalin anlatıldığı romanlara Cumhuriyet ideolojisi hâkim olmuştur. Bu ideolojinin anlatılması ve büyük kitlelere aktarılması için ise bir ulus kurma süreci gerçekleşir. Kemalist bir edebiyat kanonu yaratılması yönünde pratik ve teorik çabalar gösterilir. Garplılaşma siyaseti doğrultusunda tavır alan romancıların, toplumsal hayatın bu yöndeki tebdili hususunda azami gayret gösterdikleri ise bilinen bir hakikattir. Bu tarz romanlar arasında gösterilebilecek Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece*'si ile bu ideolojinin bir anlamda eleştirisi olan Aysel Özakın'ın *Gurbet Yavrum*'u arasında, din temasının işlenişi açısından bir benzerlik söz konusudur. Bu hakikati ilk defa dile getiren ise Selahattin Hilav'dır. O, 22 Ocak 1976'da *Politika* gazetesinde yazdığı bir yazıda bu hususa değinmiş ve iki roman arasındaki en büyük benzerliğin, ideolojik bir dünya içinde, benimsediği idealleri gerçekleştirmek isteyen bireyin dramı olduğunu belirtmiştir. Her iki romanda da ortak tema; bilime, düşünme gücüne, münakaşaya dayanmadan bellekte oluşturulup bir gruba, bir partiye, bir devlete benimsetilerek toplumda uygulanmaya konulmak istenen ve siyasal, tüzel, dinsel, felsefi düşünceler bütünü anlamına gelen ideolojidir. Ancak eserlerde ideolojinin, dinî düşünce yönü ön plana çıkarılmıştır. Bu bakımdan, 1928'de yayımlanan *Yeşil Gece* ile 1975'te basılan *Gurbet Yavrum* arasında, ideoloji açısından bir benzerlik oluşmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu çalışmada, metin tarama yöntemi kullanılarak eserlerdeki dinî tartışmalar belirlenmiş ve bahisler topluca değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, İdeoloji, Reşat Nuri Güntekin, Aysel Özakın, *Yeşil Gece*, *Gurbet Yavrum*.

Abstract

In the novels about the transition from the Ottoman identity to the Turkish identity, the ideology of the Republic generally dominated. In order to explain this ideology and transfer it to large masses, a nation-building process has taken place. Practical and theoretical efforts were made to create a Kemalist literary canon. It is a well-known fact that the novelists, who took a stand in line with the politics of westernization, showed maximum effort to change the social life in this direction. There is a similarity between Reşat Nuri Güntekin's *Yeşil Gece*, which can be shown among such novels, and Aysel Özakın's *Gurbet Yavrum*, which criticizes this ideology in a way, in terms of the treatment of the theme of religion. Selahattin Hilav was the first to express this truth. He touched upon this issue in an article he wrote in the *Journal of Politics* on January 22, 1976, and stated that the greatest similarity between the two novels is the drama of an individual who wants to realize his ideals in an ideological world. The common theme in both novels; It is an ideology that means the whole of political, legal, religious and philosophical thoughts, which is formed in memory without relying on science, thinking power, or argument, and is intended to be adopted by a group, a party, a state, and put into practice in society. However, in the works, the religious thought aspect of the ideology was brought to the fore. In this respect, there is an ideological similarity between *Yeşil Gece*, published in 1928, and *Gurbet Yavrum*, published in 1975. In this study, which was carried out in this context, the religious discussions in the works were determined by using the text scanning method and the bets were evaluated collectively.

Keywords: Religion, Ideology, Reşat Nuri Güntekin, Aysel Özakın *Yeşil Gece*, *Gurbet Yavrum*.

Giriş

Üzerinde yaşanılan toprakta, yalnızca duyularla algılanabilen nesnelerin varlığını kabul eden; Tanrı, tin vb. ruhani kavramları reddeden felsefi görüş, özdekçilik, materyalizm, materyalistlik demek olan maddecilik ile araştırmalarını vakıalara, tecrübelere, hakikatlere dayayan, doğaötesi açıklamaları teorik olarak olanaksız ve yararsız gören Auguste Comte'un[1] açtığı felsefe çığırı, pozitivizm, olguculuk arasında büyük bir benzerlik vardır. Gerek pozitivizm gerekse materyalizm birbirine benzer felsefi akımlardır. Pozitivizmde olduğu gibi materyalizmde de Tanrı'ya ve dine inanma duygusu yoktur. Her şeyin esası duyularla algılanabilen nesnelerdir. Yaşam, madde ile tanımlanır. Pozitivist olan bir düşünür, materyalist olarak da değerlendirilebilmektedir. Pozitivizmi, materyalizmden ayıran en önemli etmen ise olayların deney ve müşahedeye dayanması, tecrübe ve gözleme dayanmayan hiçbir bilgiye önem verilmemesidir.[2]

Osmanlı Devleti'nde dinden, şeriattan, gelenekten, maneviyattan çok söz edilen dönemlerde bile, başlıca özellikleri inançları inkâr ve materyalizm olan, bu tür fikir ve görüşlere / maneviyata isyan eden kuşaklar yetişmiştir.[3] Özellikle Tanzimat ile birlikte düşünce hayatına giren materyalizm ve pozitivizm anlayışı, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamıyla aydınlar çevresinde daha geniş taraf kitlesi bulur. Hasılı materyalizm ve pozitivizm düşüncesi, din konusunda birtakım ikilikler doğurur. Aydınların dini ele alışlarında ve inançla ilgili yaklaşımlarında gözle görülür değişimler belirir.[4] İslamiyet'in gelişmeye mâni bir din olduğu görüşü, birçok aydını düşündürmeye başlar. Esintileri Osmanlı Devleti'ne kadar gelen bu anlayış, bir hayli münevveri etkilemiştir. Batı'da gelişmeye devam eden materyalizm ve pozitivizmle beraber, kriz daha da büyür. Bu telakki, özellikle İstanbul Beyoğlu'ndaki Batılı yaşayış şeklini benimseyen ailelerin içine kadar girerek krizin derinleşmesine sebep olur.[5]

1 Auguste Comte, kurucusu olduğu ve Allah'ın yerine beşeriyeti koyduğu pozitivizm dinine davet maksadıyla Reşid Paşa'ya bir mektup göndermiştir: "O, yeni dininin, Doğu'nun bu el sürülmemiş, üzerinde hiçbir felsefi sistemin tecrübe yapmadığı kavminde kolaylıkla yayılacağına inanıyordu. Bu yayılmada Mustafa Reşid Paşa gibi zeki, kültürlü ve dirayetli bir devlet adamının kendisine yardımcı olacağını ümid etmişti. Comte'un ismini bir daha bu tarihten tam otuz sene sonra Beşir Fuad zikredecek, fikirlerini Osmanlı efkâr-ı umumiyesine tanıtmağa çalışacaktır." M. Orhan Okay, *Beşir Fuad İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti* (İstanbul: Hareket Yayınları, 1969), 20. Comte, pozitivizmi yaymak için Amerikalılara da bu çeşit mektuplar yazmıştır. Saltanatı sırasında II. Mahmut ile temas etmek üzere İstanbul'a Saint-Simoncuların geldiğini ise DeKay anılarında bildirir. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: YKY, 2003), 269.

2 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sefa Yüce, "Felsefi Düşüncenin Edebiyata Yansıması: Türk Edebiyatında Pozitivist ve Materyalist Anlayış", *Turkish Studies* 7/1 (2012), 2155-2183.

3 Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* 376.

4 Yaşar Şimşek, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1908-1923)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 1.

5 Kemal Timur, "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar", *Turkish Studies* 4/1-II (2009), 2096. Kemal Timur, 2001 yılında tamamladığı *1872-1896 Yılları Arasındaki Türk Romanında Din Duygusu, Dinler ve İnançlar* başlıklı doktora tezini, 2006'da *Türk Roma-*

I. Reşat Nuri Güntekin, Pozitivizm ve Kanonik Söylem

Reşat Nuri Güntekin, pozitivist bir kültürel çevrede yetiştiği için, yazdığı eserlerde büyük ölçüde pozitivizm/materyalizm düşüncesine uygun fikirler savunmuş bir yazardır. Pozitivist düşüncenin en canlı olduğu Tıbbiye Mektebinden mezun bir babanın oğlu olarak 1888 yılında dünyaya gelen Reşat Nuri'nin, bu bağlamda pozitivist düşünceye uzak kalması zaten mümkün değildir. Kızı Ela Güntekin, bu durumu şu sözlerle özetlemiştir: "O nesil pozitif bilimlerle filan çok ilgilidir. Baba da doktor olunca..."[6] Aldığı modern eğitimle pozitivizm konusundaki düşüncelerini olgunlaştırır. Din konusunda realist bir tavır takınır. *Resimli Ay* mecmuasının Mart 1927 tarihli sayısında Reşat Nuri'ye ahirete inanıp inanmadığı sorulmuş ve o, şu şekilde cevap vermiştir: "Dünyaya gözlerimizi kapar kapamaz başka bir dünyaya doğacağımızı, bütün düşündüğümüz, istediğimiz, sevdiğimiz şeyleri orada bulacağımızı ümit etmek çok güzel bir şeydir. Fakat ben bu saadeti çoktan kaybettim."[7] Ancak, Reşat Nuri'nin insan ve onun inanma ihtiyacı konusunda zaman zaman ikileme düştüğü görülür. İki hikâyesi ve bir romanında, insan ruhunun muhtaç olduğu inanma ihtiyacını konu edinir.[8]

Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* romanındaki ideolojik tavırda pozitivizmin etkisi olmakla birlikte eserdeki bu davranış, kanonik söylem ve Kemalist ideolojiye uygun bir metin ortaya koyma eğiliminden de ileri gelir. Bir edebiyat terimi olan "kanon" şu şekilde tarif edilebilir: "Belli bir düşünce çerçevesinde yazılmış eserler ve bu eserlerin belirli bir zihniyetle onaylanması."[9] Kanonun edebiyat sahasındaki kullanımında ise ideolojik bağlam öndedir. Türk edebiyatında bu bağlamda özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yeni rejimin kabul ettiği, okunmasını özendirdiği, öğretim programlarına dâhil ettiği kanonik metinler vardır. İnkılap kanonuna ait bu metinler; öğretmenler, gazeteciler, öğretim üyeleri, münevverler ve halkın bir kısmı tarafından öncelenir. Bu tür eserlere örnek vermek gerekirse şunlar sayılabilir: *Yeşil Gece, Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Yaban, Ankara, Dikmen Yıldızı, Bir Varmış Bir Yokmuş, On Yılın Destanı*.[10] Hasılı Kemalist kanon olarak ifade edilebilecek eserler, resmî tarihi dikte ettirenlerin edebiyattan da benzer beklentilerinin olması nedeniyle ortaya çıkmıştır.[11] Mesela Yakup Kadri'nin *Yaban* (1932)'ı,

nında Dinler ve İnançlar (1872-1896) adıyla yayımlamıştır. 2009 senesinde ise tez ve kitabın özeti mahiyetindeki bu makaleyi yazmıştır.

6 Meseleye dair detaylı bilgi için bkz. Nebahat Yusoğlu, "Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde İnanma İhtiyacı", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2019), 257-268.

7 Aktaran Yusoğlu, "Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde İnanma İhtiyacı", 264.

8 Yusoğlu, "Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde İnanma İhtiyacı", 257-268.

9 *Kubbealtı Lugati*, "Kanon" (Erişim 3 Şubat 2023).

10 Selçuk Çıkla, "Edebî Kanon", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (Erişim 3 Şubat 2023).

11 "Elbette resmî tarihi dikte ettirenlerin edebiyattan da benzer beklentileri; romanlara devrimin destanının yazılacağı bir kanon yaratılması talebi vardır. Çünkü milletin hikâyesini anlatan metinlerden oluşan bir toplam olarak edebiyat kanonu, insanların kendilerini

Cumhuriyet kadrolarının ve Kadro hareketinin manifestosudur. İnkılapçı ve kanonik metne örnek olarak gösterilebilecek bu eserlerden özellikle dikkat çekenleri, din adamı olarak nitelenebilecek kişilerden, onların inanış ve yaşayış biçiminden iğrendirme ve ideolojiyi empoze etme gayesiyle yazıldığı anlaşılan *Vurun Kahpeye* (Halide Edip Adıvar-1926) ve *Yeşil Gece* (Reşat Nuri Güntekin-1928) adlı romanlardır.[12] Yerli işbirlikçilerin ve yobazların "öteki" olarak tespit edildiği romanların en tanınmışı ise *Vurun Kahpeye* (1926)'dir. Halide Edib Adıvar tarafından yazılan eser bütün edebî zayıflığına rağmen, insanlara ilkokul yıllarından beri sürekli hatırlatılır. *Yeşil Gece* ise yobaz din adamlarına yöneltilen eleştirisine karşın, *Vurun Kahpeye* kadar ilgi görmemiştir. Bunun nedeni, romanın sonunun yeni rejime ilişkin şüphe ile bitmesidir.[13] Yeterince başarılı bulunmayan inkılapçılar, eserin özellikle sonunda dolaylı yoldan eleştirilmiştir.[14] Cumhuriyet Dönemi'nde ansızın ve sarsıcı bir şekilde yaratılmak istenen bu edebiyat kanonu güdük ve yetersiz olduğu gibi, sonuç da vermemiştir. Üstelik 1922-1940 arasında bu hususta üretilen metinlerin sayısı da fazla değildir. Yüksek edebiyat, bu dönemde Kurtuluşçu cepheye, inkılaplara ve modernist ideolojiye ilgisiz kalmıştır denebilir.[15]

birleşmiş bir milletin yurttaşları olarak görmelerini sağlayarak dayanışma deneyimini kolaylaştırır… Kimliklerin çözüldüğü ve toplumsal ilişkilerin farklılaştığı bir dönemde, kanon eski zamanların bereketine bakıp insanlara kültürel olarak yeniden canlanma umutları sunar. Geçmişi yeniden ele geçirmeye çalışır…" Ömer Türkeş, "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 425.

12 Selçuk Çıkla, "İnkılap Edebiyatı", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 8/90-91-92 (2004), 439.

13 Türkeş, "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", 428.

14 "Şahin öğretmen, 'inkılap denen şey bir gecede olmuyor' sözleriyle yapılan inkılapların da alt yapısı hazırlanmadan gerçekleşmesini ve insanların da birden bire farklı kalıba sokulmasını eleştiriyor gibi gözükmektedir. Dolayısıyla *Yeşil Gece* sadece gericilerle değil aynı zamanda cumhuriyet ideolojisini temsil ettiklerini iddia edip de başarısız olanlar ile de bir hesaplaşma romanıdır denilebilir. Bu bağlamda eser tezli bir roman olarak daha öne çıkmaktadır ." Rıfat Günday, "Emile Zola'nın Gerçek ve Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece Adlı Romanlarında Rahip/Hoca ve Öğretmen Tipleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2014), 127-128. Esasında eleştirilen şey değişim değil, değişimin oluş şeklidir. Ansızın, temelli ve sarsıcı değişimler olduğu zaman, toplum içindeki bazı insanlar bu endişe ile dine sımsıkı sarılırlar. Değişim, aniden değil de ağır ağır olduğu zaman ise fark edilmez: "Geleneksel benliğini tehlikede gören her toplum ya da o toplum içindeki tutucu güçler dine sımsıkı yapışırlar. Değişmeyen toplum yoktur, ama bu tür değişme ağır ağır oluştuğundan fark edilmez. Hatta böyle değişmeler zamanla geleneğin parçaları hâline gelirler. Fakat ansızın, sarsıcı, temelli ve özellikle kaynağı dışarıda sanılan değişmeler olduğu zaman toplumun tutucu kişileri bu çeşit değişmenin getireceği korkuları ilk fark eden kişiler olurlar. Değişme yanlısı ya da değişme aracı olan kişiler bunlara din giysisinden arınmış kişiler olarak gözükür. Bu yüzden, tutucuların olumsuz davranışı gözükür gözükmez gözlemciler bunun bir din gereği olduğu sanısına kapılırlar." Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 29.

15 "(…) bu yıllarda Cumhuriyet ideolojisini toplumsal bilincin en derinlerine kadar işlemek fikriyatı ile girişilen Kemalist kanon yaratma hamlesinin aydınlanmacı düşüncenin yüksek sanat ideallerine pek de uygun düşmeyen edebî türlerde karşılık bulduğunu ve aşk romanlarının yeni toplum tarzının popüler destanlarına dönüştüğünü söyleyebiliriz." Türkeş, "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", 436.

Yeşil Gece, uzun yıllar kanonik olarak algılanmaya devam etmiş ve böyle algılanması için de çaba sarf edilmiş bir metindir.[16] Ancak Reşat Nuri, kanonik söyleme ve resmî ideolojiye uygun bir eser ortaya koymuş olsa da daha sonraki yıllarda kendisi, bu ideolojinin yumuşak bir uygulayıcısı olduğunu göstermiştir. 1949 yılında Vefa Lisesinde okuyan Orhan Okay ile Reşat Nuri arasında geçen şu vaka, onun bu hususta beklenildiği kadar katı olmadığını gösterir: Son sınıfta okuyan Orhan Okay'ın edebiyat hocası Behice Kaplan'dır. Reşat Nuri, bir gün sınıfa edebiyat müfettişi olarak gelir. O sırada kafiye kulak için mi yoksa göz için mi konusu işleniyordur. Behice Hanım, "Bir öğrencimiz eski harfleri biliyor, müsaade eder misiniz tahtaya 'abes-muktebes' yazsın." der. Bunun üzerine Okay, tahtaya yazıyı yazar. 1949, tek partinin hâlâ devam ettiği bir yıldır. İnkılaplara bağlı bir müfettişin huzurunda böyle bir tablonun yaşanması Okay'a göre ilginçtir. Reşat Nuri, bu müsaade ile de yetinmez. Behice Hanım, Okay'ın eski harflerle tuttuğu bir Yahya Kemal şiirleri defteri de olduğunu söyleyince Reşat Nuri, Okay'ın yanına oturur ve defteri ister. Bir süre karıştırarak inceler ve gülümseyerek "Yazın benimkinden güzelmiş." der. Orhan Okay bu macerayı anlattıktan sonra, "bu yumuşak mizaçlı müfettişin" tavrına bugün daha çok muhtaç olduğumuzu belirtir. Hasılı Reşat Nuri gibi inkılaplara bağlı bir müfettişin bu tavrı, daha sonraki yıllarda pek görülemeyecektir.[17]

II. Aysel Özakın, Materyalizm ve Sosyalist Gerçekçilik

Selahattin Hilav tarafından, kahramanların romancıyla birlikte ideoloji içinde debelenmediği, sağlam gerçekçiliği ile bu tuzaktan kurtulan bir eser olarak görülen *Yeşil Gece* gibi, Aysel Özakın'ın *Gurbet Yavrum*[18] adlı eseri de

16 Selçuk Çıkla, "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu", *Muhafazakâr Düşünce* 4/13-14 (2007), 56. Bu yazı, Selçuk Çıkla'nın 2005 yılında tamamlanan *Cumhuriyet Düşüncesinin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapıtlarının Yeri ve Önemi* başlıklı doktora tezinin kanonla ilgili bölümlerinin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

17 M. Orhan Okay, *Mehmet Kaplan'dan Hatıralar Mektuplar* (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2006), 123.

18 Aysel Özakın'ın ilk romanı olan ve 1975'te yayımlanan *Gurbet Yavrum*, her ne kadar eleştirmenlerce bir göç romanı / göç anlatısı olarak nitelendirilse de (İzer, *Aysel Özakın'ın Roman ve Hikâyelerinde Sosyal Meseleler*, 8) yazar, 2005 senesinde CNN Türk kanalında yayımlanan "Karalama Defteri"ne verdiği bir röportajda, "göçmen edebiyatı" gibi kalıpları ve kavramları reddettiğini ifade eder ve "Yazar, yazardır." der. Youtube, "Aysel Özakın Karalama Defteri" (Erişim 18 Şubat 2022). Geriye dönüş ve mektup tekniğinin kullanıldığı *Gurbet Yavrum*'un anlatıcısı, yazar olma arzusunda olan bir kadındır. Eserde anlatılan baba ile annenin dört çocukları vardır. Anlatıcının annesinin adı Semiha'dır. İlkokulu bitirmemiştir. Babasının adı ise Mehmet'tir. Anlatıcının annesinin annesi (anneanne), Sultan Abdülhamit'in yeğenidir. Annesinin babasının (dede) soyu, peygamber soyuna dayanmaktadır. Kadifekale Dağı'ndaki gecekondu evde çakallar uluduğunda baykuş sesleri duyulduğunda bu anne, hep dualar mırıldanır, okuyup üfler. Romanda, koruyucu duaları çocuklarına öğretmeye çalışan bir anne figürü ile karşılaşılır. Anne, hastanede hasta olarak yattığı bir sürede iğne yapmayı öğrenir. Böylelikle, iğne yaparak para kazanmaya başlar. Aysel Özakın, *Gurbet Yavrum* (İstanbul: E Yayınları, 1975), 66, 78-79, 102. Roman aslında, babasının hayatını kitaplaştırmak isteyen çocuklardan birinin eseridir. Küçük yaşta yazma hayalleri

aynı eleştirmence nesnel gerçekçiliği dolayısıyla övülmüştür.[19] Fethi Naci ise Aysel Özakın için "Kendine rağmen gerçekçi" demiştir: "'Kendine rağmen gerçekçi'; çünkü, farkında olmadan, övmek istediği kişileri yeriyor, yermek istediği kişileri övüyor."[20] Aysel Özakın, 1942 doğumludur. Doğum yılı nedeniyle, dokuz yaşına kadar ezanı Türkçe dinlediği hakikati göz önünde bulundurulmalıdır. "Sürgün yazar" gibi kalıpları reddeden, çerçevelere oturtulmaktan hoşlanmadığını ifade eden Aysel Özakın'ın[21] sanat anlayışı, sosyalist gerçekçilik üzerine temellenmiştir. Yazar, gerçekliği kavramak için idealist felsefenin metafizik yöntemini kullanmak yerine, materyalist felsefenin diyalektik yöntemini kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü ona göre, sosyalist gerçekçilik dünya görüşüne bağlı sanatçının gerçekliği kavrarken ve ürünlerinde bu gerçekliği yeniden üretirken izleyeceği tek bir yöntem vardır. O da diyalektik materyalist yöntemdir.[22] Yazınımızın toplumcu-gerçekçi ve sosyalist tarafı üstün gelen kadın yazarlarından olan Aysel Özakın, toplum üzerinde yaptığı müşahedelerden de yola çıkarak romanında aslında, tıpkı Reşat Nuri gibi kendi özümsediği bir din algısını yansıtmıştır. Yazar, aydın kişiye adalet ve toleransı benimseyen, ilerici bir din idrakini yakıştırır.[23]

kuran genç kızın dilinden anlatılan romanda, yoksul bir ailenin hayatı anlatılır. İşsizliğin yoğun olduğu bir ortamda yetişen yoksul öğrenciler dikkati çeker. Tüm bunların yanı sıra, eserde esas olarak altı yıldır Kanada'da tek başına yaşayan, altmış sekiz yaşında olan bir baba anlatılmaktadır. Anlatıcının ablası, Kanada'ya çalışmaya gitmiş ve evlenerek oraya yerleşmiştir Baba, çocuğundan kendisini de oraya aldırmasını ister. Baba ve ailesi her ne kadar romanda yoksul yönleriyle ön plana çıksalar da aslında, anlatıcının babasının babası, yani dede geçmişte tahsildarlık yapmış zengin bir kimsedir. Vergi toplayan bir görevli olan dedenin toprakları Birinci Dünya Savaşı sırasında durmadan artar. Aslında aile, bir savaş zenginidir. Savaş ve kıtlık olmasına rağmen, anlatıcının babasının ailesine köyden yoğurt, peynir, kaymak gelir. Evlerinde her sabah büyük bir kazanda keşkek kaynar. Kapı önünde bekleşen yoksullara dağıtılır. Ancak dede, yoksul köylülerden çok ucuz fiyata topraklar almaktadır. Bir ölçek arpa verip on dönümlük tarla aldığı vakidir. Dolayısıyla, aile zengindir fakat paranın kazanılma yöntemi hak ve adalete uygun değildir. Anlatıcının babası, çocukluğunu ve ilk gençliğini köyleri, ırgatları olan bir babanın oğlu olarak geçirmiştir. Ancak çocuk, savaştan sonra vurucu, kırıcı ve kavgacı bir kimseye dönüşür. Savaş zengini baba ise bu durumdan hoşlanır, çünkü oğlunun bir toprak ağası gibi yetişmesini istemektedir.

19 Selahattin Hilav, "Gurbet Yavrum: En Az Sözle, En Fazla Gerçeği Yakalamak", *Edebiyat Yazıları*, ed. Selahattin Özpalabıyıklar (İstanbul: YKY, 2008), 221-222.

20 Fethi Naci, "Aysel Özakın", *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, ed. Ali Berktay (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 556.

21 Geniş bilgi için, Aysel Özakın'ın kardeşi Selah Özakın ile gerçekleştirdiği iki bölümden oluşan sohbet izlenebilir. Yazar, Selah Özakın'a "Ben, göçmen edebiyatı yapmıyorum." diyerek "göçmen edebiyatı" kategorisini reddetmiştir. Benzer şekilde "Ben, politik bir yazar olmayı istemedim." cümlesini de bu sohbette kurar. Youtube, "Öteki Sayfa Aysel İngham Bölüm 1-2" (Erişim 18 Şubat 2022).

22 Konuya ilişkin geniş bilgi için bkz. Aysel Özakın, "Çağımızın Gerçekçiliği Üzerine", *Yarına Doğru* 16 (1976), 3-7.

23 Özge İzer, *Aysel Özakın'ın Roman ve Hikâyelerinde Sosyal Meseleler* (Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 95-97.

III. *Yeşil Gece* ve *Gurbet Yavrum* Romanlarında Dine Yaklaşım

İncelenen her iki romanda da "aydın bir din adamı"[24] portresi sunulmaya çalışılmıştır. Bu aydın din adamları kimi zaman vaaz verirler, kimi zaman öğretmenlik yaparlar. En önemli özellikleri de hayatlarının Kur'an ve cami eksenli başlayıp farklı bir şekilde devam etmesidir. Bu "aydın din adamları"nın hayatlarında, "ölüm" ne kadar yer etmektedir diye bakıldığında şu görülür: Reşat Nuri'nin eserinde ölüm, bir gerçek olarak kabul edilmekle birlikte, ölümden sonraki hayat kabul edilmez. Roman kişisi, medrese eğitimi almasına rağmen inanç bunalımı geçirir. Allah'ın varlığı ve ölümden sonra hayatın olup olmadığına dair içinde kuşkular barındırır. Sonrasında da inancını kaybeder. Bu açıdan bakıldığında *Yeşil Gece*, Türk edebiyatındaki ilk varoluşçu metinlerden biri kabul edilebilir. Varoluşçu yazının mümessilleri ise o yıllarda dünyada henüz görülmemektedir.[25] Çoğu insan ileriye dönük tasarılarında ölümü hiç düşünmez, bu dünyada ebedî yaşayacakmış gibi bir yaşama arzusu sergiler. İçinde yaşanılan seküler kültürde iş, başarı, zenginlik, ün, cinsellik, mutluluktan çokça konuşulduğu hâlde, ölümden hiç söz edilmemesi, onun yok sayılması, bu tavrın açık belirtisidir.[26] *Gurbet Yavrum*'da ise ölümden hiç söz etmeyen yalnız bir adam vardır.

Aşağıda dine yaklaşım konusu, şu başlıklara / temalara göre incelenecektir:

24 Niyazi Berkes, Cumhuriyet Dönemi'ndeki "din adamı"nı şöyle tanımlar: "Osmanlı düzeninde 'ulema', gevşek anlamı ile 'din adamı' ya da başına sarık saran kişi demek değildi. Ulema ocağı bürokrasi gibi bir siyasal rejim kategorisi, ocağıdır. 'Uydurma' ya da 'sahte' {pseudo) ulemalık, II. Abdülhamit ve Meşrutiyet dönemlerine özgü bir tiptir ki içinde Osmanlı ulema ocağının bozuluşu sonrasının döküntülerini toplar. Bunlara ancak daha sonra, Cumhuriyet döneminde siyasa alanının dışına çıkarılışlarından sonra 'din adamı' denmiştir." Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 177. Kur'an-ı Kerim'e göre ise aydın din adamı şu şekildedir: Akıl, bir taraftan gönül gözü, bir taraftan da gönül bağıdır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim, insanları akıllarını kullanmaya çağırır. Toplumdaki ayrılıkları fark ederek insanları bir araya getiren kişiler ise aydınlardır. Birleştirme eylemi bakımından akıl, toplumsal manada en büyük değişimi aydın insanlarla gerçekleştirmekte ve insan münasebetlerinde kaliteyi yakalamaktadır. Dolayısıyla, din eğitimi sayesinde yetişen aydın müminlerle yani aydın din adamlarıyla toplumdaki ayrılıklar ortadan kaldırılır, birlik beraberlik tesis edilir. Bu yüzden, aydın demek genelde insanları, özelde müminleri birleştiren kişidir. En içerdeki ilik, öz, cevher, ruh, buğday tanesi, anlamına gelen ve "lubb" denen, aklı kullanan harekete geçiren aydın din adamı toplumun iliğidir. Aydın din eğitimcileri toplumun mezhep, tarikat, cemaat adı altında bölünmüşlüklerine karşı sevgi aşısını yaparak sevgi tohumlarını yeşertmelidir. Yüce Allah, peygamberleri yetiştirirken onları bir aydın insan olarak yetiştirmiştir. Beşeriyetin önünde, aydın insanın örneği olarak peygamberler durmaktadır. Onların beyni ve gönlü tüm insanlığa açıktır. Bu yüzden, aydın insanın da zihni ve gönlü dünya beşeriyetine açık olmalıdır. Irkçılığın, mezhepçiliğin, grupçuluğun, zincirlerini kırıp özgürlük âleminin çiçeklerini devşirmelidir. Bunları yapabilen kişi, aydın bir din adamıdır. Hatice Çavdar, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Aydın Kişi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 31; 33; 53; 74.

25 Yakup Öztürk, "Millî Mücadele Romanlarında Bir Temsil Sorunu Olarak Yeşil Gece", *TYB Akademi* 27 (2019), 150.

26 Mehmet Zeki Duman, "Dini İnancın Ontolojik Dayanağı Olarak Ölüm Olgusu ve Ölümün Teolojik İzahı", *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi* 17/2 (2021), 94.

1. Din Algısı
    - a. *Yeşil Gece*'de Genel Olarak Din Algısı
    - b. *Gurbet Yavrum*'da Genel Olarak Din Algısı
    - c. *Yeşil Gece*'de İnanç ve Şüphe
    - d. *Gurbet Yavrum*'da İnanç ve Şüphe
    - e. *Yeşil Gece*'de Şapkaya Yaklaşım
    - f. *Gurbet Yavrum*'da Şapkaya Yaklaşım
2. Din Adamı Algısı
    - a. *Yeşil Gece*'de Din Adamı Algısı
    - b. *Gurbet Yavrum*'da Din Adamı Algısı
3. İdealizm / Ülkücülük
    - a. *Yeşil Gece*'de İdealizm / Ülkücülük
    - b. *Gurbet Yavrum*'da İdealizm / Ülkücülük

1. Din Algısı

a. *Yeşil Gece*'de Genel Olarak Din Algısı

Reşat Nuri'nin, 1928 yılında yazdığı ve *Vakit* gazetesinde bölümler hâlinde yayımladığı *Yeşil Gece* romanında, toplumsal dinî değerleri açıkça kötüleme ve hafifletme vardır. Bu roman, din (İslam) karşıtı romanlar kategorisinde değerlendirilmiştir.[27] Mektep ve medrese kavgasını konu alan *Yeşil Gece*, eski ve yeni düzenin simgeleri konumundaki kurumları konu edinmesi nedeniyle ideoloji ile ilgili bir roman olarak da görülmüştür.[28] Roman, ideolojik din adamlarının aslında düşman tarafında olduklarını iddia etmesi bakımından dikkat çeker.[29] Yapıtta, yeni dönemin örnek ve model dindarı olarak Şahin Efendi öne çıkarılır.[30] Kendine göre 'tutarlı' bir ideal edinen Ali Şahin, 'eski bir din adamı', 'yeni bir öğretmen' olarak okuyucunun karşısına çıkar. Romanın yazarı gibi 'aydınlanmacı' olan Ali Şahin, aynı zamanda ihtilalci, pozitivist, milliyetçi ve hatta cumhuriyetçi bir söylemi de benimser.[31]

27 Ferhat Akbaba, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Din Algısı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 78; 98.

28 Bahattin Şeker, "Yeşil Gece ve Gerçek", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2006), 244.

29 Serdar Özgün, "Reşat Nuri Güntekin'in 'Yeşil Gece' Romanında İnkılâp Kanonu", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/53 (2017), 563.

30 Seyit Battal Uğurlu-Selvi Demir, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Tekke ve Zaviyeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/24 (Kış 2013), 370.

31 Gürkan Yavaş, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı (1923-1950)* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 478.

Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece* romanında dini kullanma meselesinin bireysel ve sosyal bağlamda mütalaa edilmesine ve din istismarı yapanların tenkidine kendince yer vermiştir. Yazar, Osmanlının son döneminde bazı mutaassıp medrese çevreleri ve öğrencilerinin, halk üzerinde inanç sömürücülüğü yaptıklarına ve dini, kimi menfaatleri doğrultusunda kullandıklarına inandığı için, romanını bu doğrultuda geliştirmiştir. Romanda, dinin çıkarlara alet edilmesinin tenkidi söz konusudur.[32]

b. Gurbet Yavrum'da Genel Olarak Din Algısı

Aysel Özakın'ın *Gurbet Yavrum* adlı romanı; idealist bir öğretmen olan Mehmet'i Türkiye'den Kanada'ya kadar sürükleyen olayların, kendisi gibi öğretmen olan kızı tarafından anlatıldığı bir romandır. Romandaki kahraman aynı zamanda, roman kişisi olarak canlandırılan yazarın babasıdır.[33] Eserde, Aysel Özakın'ı temsil eden küçük kız çocuğu, Allah'ın yerine karanlığı koymuş gibidir:

> "Uzun uzun ışıklara, yıldızlara bakıyordum. Kaynağını kavrayamadığım bir coşkunluk sarıyordu beni. Önümde uzanan sonsuz karanlıkla konuşmak, ona açılmak istiyordum. İsteklerimi, üzüntülerimi, kızgınlıklarımı ona anlatmak istiyordum. Kötüleri öldürmesi için ona yalvarıyordum. Okul dönüşü çantamı koltuğumun altından çekip yola fırlatan, beni döven şişman Gülser ölmeliydi."[34]

Allah'ın yerine koyduğu karanlığın kendisini can kulağıyla dinlediğini, ona sokulup kendisini okşadığını düşünmeye başlar. Annesi, ona büzgülü ve dizden aşağıda olan etekler giydirirken bu kız çocuğunun hayalleri ise bambaşkadır: "Annemin doğuda diktiği elbiselerle, biz iki kız kardeş, batıda büyük bir eksiklik duygusuna kapılmıştık. Kolsuz, fırfırlı, kırmızı, kısa etekli elbiselere can atıyorduk."[35] Defterine, alt tarafı çan biçiminde genişleyen, kısa etekli bir genç kız resmi çizer. Altına, "On yedi yaşında ben böyle olacağım." yazar. Bu resim, bütün evi üzer. Kız çocuğunun hak yoldan sapmak istediğini düşünürler. Baba, o sayfayı yırtar.[36] Başörtüsü-kısa etek karşıtlığı göz önüne alındığında, babanın başörtüsünü savunmamakla beraber, kısa eteğe karşı çıkıyor olması ilgi çekicidir. Buna rağmen, ortaokula giden anlatıcı genç kız, ilaç fabrikasında çalışmaya başladığı ilk gün başına annesinin solmuş başörtüsünü alır.[37] Bu rengi atmış başörtüsünü anne de takar. Ancak baba, bir akrabasının sayesinde bir mağazaya müdür olunca refah seviyeleri artar. Kadifekale'de yaşadıkları gecekondudan, şehrin güneyindeki iyi bir mahalleye

32 Rıfat Günday, "Zola'nın Gerçek ve Güntekin'in Yeşil Gece Adlı Romanlarında Dinin Çıkarlara Alet Edilmesi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28 (2015), 37.
33 Hilav, "Gurbet Yavrum", 222.
34 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 86-87.
35 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 128.
36 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 111.
37 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 114.

taşınırlar. Anne, başörtüsünü çıkarır.[38] Kurban Bayramı'nda kurban keserler. Anne, etlerin çoğunu eski mahalleye yollar.[39] İşler bozulup aile dağılınca ve fakirlik yeniden gündeme gelince anne, başörtüsünü tekrar takar.[40]

Kanada'dan, Türkiye'de kalan kızına mektuplar yazan *Gurbet Yavrum*'daki baba, aydın-din adamı kimliği ile ön plana çıkartılır.[41] İdeolojik din adamlarını eleştiren *Yeşil Gece*'nin aksine, *Gurbet Yavrum*'da aydın ve ideolojik, aynı zamanda da tuhaf bir din adamı portresi sunulmuştur: "Babam kendi deyişiyle o yıllarda 'aydın bir din adamı'ydı. Benim de aydın, ama Tanrı tanır (erkek tanımaz) bir genç kız olarak yetişmem en büyük dilekleri arasındaydı."[42] Eserde anlatıcı, babasını "aydın din adamı" olarak nitelendirmiştir.[43] Anlatıcı, Birinci Dünya Savaşı sırasında (1917), Fransızların Urfa'ya saldırısı sırasında halkı yüreklendirip şehri savunmaya davet eden müftü Hasan Efendi'yi de "aydın ve bilgili" bir din adamı olarak tanıtmıştır. Hâlbuki anlatıcının babası ile bu müftü arasında bir hayli fark vardır.

Gurbet Yavrum'da anlatıcının babası, bilgisiz ve çıkarcı din sömürücülerinden şikâyet eder. "Din yobazlığının da bu memleketi nasıl uçuruma sürüklediğini anlamıştım." diyen baba, yobazlığa karşıdır:

> "Dinin başlangıçta, toplumu uygarlığa götürücü, ilerletici ve haksızlıkları önleyici bir görev yüklendiğini, sonradan ise bilgisiz ve çıkarcı sömürücüler tarafından insanları uyuşturma ve sindirme hâline geldiğini söylüyordu."[44]

Görüldüğü gibi baba, "aydın din adamı" kisvesi altında kendisine böyle bir vazife yüklemiştir. Bu vazife, kendi fikrine göre karanlıkta kalmış olan dini, aydınlığa kavuşturmaktır: "Kendisi, dinin insancıl, saf özünü savunup onu aydınlığa kavuşturmak, dinin adaleti gerçekleştirmekteki işlevini kanıtlamak istiyordu."[45] Bu romandaki baba da tıpkı *Yeşil Gece*'nin başkişisi gibi "devrimci"dir. Ancak *Yeşil Gece*'de kişi, din adamlığını bırakmak suretiyle "devrimci" olmuştur. Daha sonra şartlar gereği yeniden din adamlığına soyunacak, şartlar değiştiğinde ise din adamlığını yine bırakacaktır. *Gurbet*

38 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 133.
39 Yeni mahallelerindeki bu evden bir süre sonra ayrılacak olan bu aileyi, baba perişan etmiş gibidir. Baba, bir müddet sonra herkesten habersiz eski mahalledeki evi satar. Anne, bu duruma çok kızar ve eşine "Allah'ından bul." diye beddua eder. Allah'a olan inancıyla "Allah bana onun yüzünü bu dünyada gösterdi ahrette göstermesin." der. Annede, kuvvetli bir öteki dünya inancı olduğu görülür. Annenin tek güvencesi eski mahalledeki bu evdir. Issız Kadifekale Dağı'na yapılan bu evin satılması çok şeyi değiştirir. Çocuklar, yatılı okullara dağılır. Anlatıcının annesi, kendi annesiyle oturmaya başlar. Baba ise anneden ayrı Gürçeşme'de yaşar. Kitapçılık yapar. İçki içmeye devam eder. Aile, dağılmıştır. Özakın, *Gurbet Yavrum*, 139-144.
40 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 155.
41 İzer, *Aysel Özakın'ın Roman ve Hikâyelerinde Sosyal Meseleler*, 20; 67; 72; 95.
42 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 37.
43 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 17.
44 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 45.
45 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 45.

Yavrum'da ise başkişiye ve anlatıcıya göre, devrimcilik ve din adamlığı bir arada yürümektedir. Kendisinde ilk devrimci tohumun atılışı ve "dini aydınlığa kavuşturmak" fikri ise Hasan Âli Yücel vasıtasıyla olmuştur. Lise öğrenimi sırasında Batı'ya, uygarlığın daha çabuk yayıldığı yerlere doğru gitmek isteyen baba, Adana Lisesinde okurken kaydını Bursa Lisesine aldırır. Hasan Âli Yücel, bir gün Bursa Lisesine müfettiş olarak gelir. Gençlere, insanların asırlardır "sapık" bir yönetim altında ezildiğini, çürümüş olan bu toplumu aydınlığa kavuşturmak gerektiğini, çok geri kalmış olan Türk milletinin alın yazısını değiştirmek lazım geldiğini ve bunun gençlerin vecibesi olduğunu söyler. Gençlerin hepsi birer serdengeçti olmalıdır. Bu sözler, baba üzerinde çok büyük bir tesir bırakır ve kendisinde ilk devrimci tohum bu şekilde atılmış olur.[46] Baba hem devrimcidir hem de dini, kendince yanlış olan yorumlardan kurtarma görevini yüklenmiştir: "Gerçek anlamıyla anlaşılacak dinin, toplumsal bir amaca da hizmet edeceğine inanıyordu."[47] Ancak yurt sevgisi, ilerici olma tutkusu, devrimcilik ve dini kurtarma gibi vazifelerin hepsini kendi üzerine alan baba, bu vazifeleri layıkıyla yerine getiremeyecektir. Bir taraftan din adamlığına soyunup diğer taraftan da ezanın yeniden Arapça okunmasına karşı çıkacaktır. Demokrat Parti'nin ilk yıllarında, bu partiyi tutan bir kimse olarak baba, ezanın Arapça okunmaya başlanması hususuna çok sıcak bakmaz: "Babam bu konuda düşüncesini soranlara dudak bükerek cevap verdi. Belki de Demokrat Parti'ye ilk kuşkuyu böyle duydu."[48] Aydın din adamı kisvesi altında vaazlar veren, cami yapımına önayak olan bu baba, tuttuğu yolda sebat edemez. Dünyadaki adaleti gerçekleştirmede dinlerin çok etkili bir yeri olduğuna inandığından aydın din adamlığına soyunmuş, vaaz vermiş ve cami yaptırmıştır. Ancak, sonunda bu inancını da kaybetmiştir. Romanda bir "mürşit" gibi hareket eden baba, bir süre sonra çoğu işte olduğu gibi bu girişiminde de başarılı olamayacak ve "aydın din adamı" kimliğini bırakarak rakı sofralarına geri dönecektir. Kanada'dayken hiç namaz kılmayan baba, neden kılmadığını soran kızına "Boşver." demekle yetinir. Dini yorumlamaktan, yeni yorumlarını başkalarına iletmekten vazgeçmiştir.

c. *Yeşil Gece*'de İnanç ve Şüphe

Yeşil Gece'nin Şahin Efendi'si, İstanbul'da medrese talebesi iken düştüğü şüpheler yüzünden itikadını kaybeder. Medreseyi bırakıp Darülmuallimin'e yazılır ve ilkmektep hocası olur. İstanbul'a gelene kadar memleketindeki medreseye devam eden Şahin Efendi, babasının ölümünün ardından İstanbul'daki medreseye kaydedilir. Burada öğrenci iken üç aylar gelince heybesini omuzlayarak köylere cerre çıkar. Medresede okurken para ve yiyecek

46 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 44.
47 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 46.
48 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 100.

toplamak için üç aylarda köylere dağılıp imamlık veya müezzinlik yapar. Medrese talebesiyken üç ayları dört gözle bekleyen Şahin Efendi, sesi güzel olmadığı için mukabele okuyamadığı gibi, cemiyet karşısında dinleyicilerin izleyebileceği biçimde Kur'an da okuyamaz. Ancak çok tatlı vaaz eder, cami, mescit vb. yerlerde dinî konuşma yapar. Tatlı bir konuşma gücü vardır: "Kasabadaki Fettah Efendi'den öğrendiği peygamberler ve İslam tarihi fıkralarını açık bir Türkçe ile tatlı tatlı anlatır, köylüleri hoşnut ederdi."[49] Böylesine Kur'an ve İslam ile iç içe yaşayan bu medrese talebesi, içine düştüğü şüpheler yüzünden itikadını kaybedecek ve cerre çıktığı günlerdeki bu durumunu hatırlayarak şöyle diyecektir:

> "Evet, bir gün bütün cihanı gölgesiyle kaplayacak yeşil sancağın gönüllüleri bunlar mıydı? Bu ordudan çapul ve bozgundan gayrı ne ümid edilebilirdi? Vah zavallı Müslümanlık!"[50]

Medrese talebesi, halka dinî anlamda yaptığı bu hizmetler karşılığında aldığı para ve erzakı ise köydeki anasına gönderir. Ancak içinde bulunduğu bu durum onu utandırır, bu yüzden de medresedeki odasında Müslümanlığın akıbeti için hıçkıra hıçkıra ağlar. Bir müddet sonra, yaşama ve iş görme isteğini yitirmiş bir şekilde varlık ile ilgili kendi kendine sorular sormaya başlar. Mutlu değildir, içini kemiren bir şey vardır. Kendisine tapılan varlığı redde kadar gidecek düşünceler beynini sarar. Sonunda bu varlığı reddeder, ancak bu şekilde kendi kendisini de reddettiğinin, onun yokluğu ile beraber kendi yokluğunu da ilan ettiğinin farkında değildir:

> "Tarihte mabuttan bol bir şey görünmüyordu. Hepsinin ayrı dini, peygamberi, ayrı ayrı ayinleri vardı. Hepsinin taraftarları kendi mabutlarının hakiki mabut, diğerlerinin hurafe ve yalan olduğunu iddia etmişlerdi. Şu hâlde hepsinin de insan icadı, insan hayalinin mahsulü olması mümkün değil miydi? Bu takdirde ruhun ebedî hayatından da ümit kesmek lazım gelmez miydi?"[51]

Buna benzer daha bir hayli sual zihnini kurcalar ve genç medrese talebesi inançsızlığa doğru bir yol alır. Şahin Efendi, pozitivist bakışı kazandıktan sonra meydana gelen ruhsal eksiklik için de kendine göre bir hâl çaresi bulur. Hazzın geçici oluşu, o zevki gereğince tadabilmemizi engeller. Şahin Efendi, ruhunda oluşan büyük eksikliği, dünyada kalıcı eserler bırakmak doyumuyla gidermeye çalışır. Kendi gibi düşünen, kendi gibi duyan insanlar yetiştirecektir. Yüz yıl sonra kendi lisanının konuşulduğu, Boğaz'da kendi bayrağıyla dolaşan gemilerin olduğu bir dünya bırakmak onu mutlu eder.[52]

49 Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece* (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1976),29-30.
50 Güntekin, *Yeşil Gece,* 30.
51 Güntekin, *Yeşil Gece,* 33.
52 Özgün, "Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece Romanında İnkılâp Kanonu", 565.

d. Gurbet Yavrum'da İnanç ve Şüphe

Gurbet Yavrum'un başkişisi olan baba ise Kur'an'ı sekiz kere hatmetmiş bir kimsedir. Baba, kızıyla olan mektuplaşmalarında bu hususu vurgulama gereği duyar. Bu sebeple, romanın iki farklı yerinde "Kur'an'ı da sekiz kere hatmetmiştim." cümlesiyle karşılaşılır.[53] Romandaki baba, hayata Kur'an ile başlasa da bu kitapla olan birlikteliğini çok sıkı tutamaz. Yani onun hükümlerini yerine getirme noktasında başarısızdır. Baba, iki yerde Kur'an'ı sekiz kere hatmettiğini söyler, ama daha orta ikideyken Meryem isimli Ermeni sevgilisiyle yıkık bir evin bodrum katında çok defa cinsel ilişkiye girer. Bu sırada, çoktan içkiye ve sigaraya başlamıştır.[54] Kusuru kendinde arayıp bulmak yerine, karşı tarafı suçlamayı daha uygun görür. Ona göre, kendisini Urfa'daki Ermeni kızları baştan çıkarmıştır. Ardından İstanbul kızlarının Urfa'ya gelişleri başlar. Kahvelerde, gazinolarda kız garsonlar çalışmaya başlamıştır: "Koyu bir bağnazlığın cirit attığı bir toplumda, süt çocuğuna biber dolması yutturmak gibi bir şeydir bu."[55] Baba, Urfa'da sürekli bu mekânlarda içer ve eğlenir, gazinoya gider. Ortaokul diplomasını aldığı gün bütün arkadaşlarına rakılı, kebap kadayıflı bir şölen verir. Bir müddet sonra, usanç ve yorgunluk duymaya başlar. *Yeşil Gece*'deki Şahin Efendi'nin yaşadığına benzer bir mutluluk arayışı içini kemirir. Ancak bu baba, Şahin Efendi gibi itikat konusunda bir arayış içinde değildir. İki roman kişisi de boşluktadır, içlerini kemiren şeyler vardır. Dini bilirler, dinin ne istediğinin farkındalardır, ancak bunu yerine getirme konusunda sorunlar yaşarlar. Şahin Efendi, bu meseleleri dini tümden reddederek hallettiğini zanneder. *Gurbet Yavrum*'daki baba ise dini reddetmek yerine, kendini sorgulamayı tercih eder. Bu hâlinin tek sebebinin sorumluluk sahibi olmaması olduğunu fark eder. Yoksul bir çocuk olup çalışmayı arzular:

> "Ama nedense eve döndüğümde bir bezginlik duyuyordum. O kadar varlık içinde mutluluğa susamışlık içimi kemiriyordu. Hiçbir sorumluluğum yoktu. (…) Hiçbir işe yaramayan bu hayatı sevmiyordum."[56]

Boşluk ve hiçlik içindedir. Bu yüzden, intihara kalkışır.

Babanın hayatına bakıldığında tam manasıyla, bir Kur'an'dan kopmanın söz konusu olmadığı görülür. Yani, *Yeşil Gece*'deki Şahin Efendi gibi her şeyi tümden reddetmez, reddedemez. Evlenip çoluk çocuğa karıştıktan sonra camiye gidip ibadet eden baba, ister istemez küçük kızının üzerinde tesir eder ve bu küçük kız namaza heveslenir:

53 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 33; 36.
54 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 39.
55 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 40.
56 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 40.

> "Bana bir namaz yemenisi almasını istemiştim. (…) Kenarları dantelli beyaz bir tülbent aldık. (…) Camiye gittik. Ben kadınlar için ayrılmış balkona çıktım."[57]

Anlatıcının camiye ve namaza heves eden bir çocuk olması, bu cami ziyaretine kadar mümkün olabilmiştir. Namaz sırasında erkeklerin aldığı pozisyon, camiye ilk defa gelen, cemaatle namazı ilk defa gören bu kız çocuğunun öğrendiği bütün dualarını unutmasına sebep olur. Çünkü namaz hareketleri, bu çocuğa gülünç gelmiştir: "Sarsılarak güldüm, işte o sırada bacağıma korkunç bir çimdik yedim."[58] Çocuk, namazı yarıda bırakıp kaçar, caminin basamaklarından ürkerek iner ve camide her şey ona yaşlı ve neşesiz görünmeye başlar:

> "Bir an bu serin, büyük sessiz yapının içinde kaybolmaktan korktum. (…) Sert bir el arkamdan kolumu kavrayacak, beni azarlayacak gibi geliyordu. Namazı yarıda bırakıp kaçtığım için suçluluk duygusu içindeydim. (…) Kurtulmuştum. (…) beni bir daha camiye getirmemesini isteyemedim. (…) Bana yumuşak, güzel kokulu bir tülbent almıştı. (…) Onun sözünden çıkmayı göze alamıyordum. Bu yüzden birkaç kez onunla camiye gitmeyi kabul ettim, hep aynı ürkeklikle…"[59]

Namaz kılma ve dua etme isteği çocukta sadece öğretmenine sinirlendiğinde ortaya çıkar, bunun dışında bu şevkini kaybeder. Romanın anlatıcısının, aslında Aysel Özakın'ın kendisi olduğu gerçeği göz önüne alınırsa bu, çocuklukta talihsiz bir şekilde camiden ve dinden kısmen de olsa uzaklaşma olgusunun, yazarın hayatı boyunca devam ettiği görülür.

Anlatıcının babasının, bu camiye gidiş gelişleri ve orada yaptığı ibadetler, bir süre sonra içinde bir cami yaptırma isteği uyanmasına vesile olur. İzmir'de, Kadife Dağı'nın üzerine kurulmuş olan gecekonduda ve evin bulunduğu derme çatma mahallede baba, bir cami yaptırma derneği kurar. Demokrat Parti'nin ilk yılları; yani 1950'lerin başıdır. Camiyi yaptırır, çünkü caminin insanları birleştiren, insanlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldıran bir ahlak okulu olduğunu düşünmektedir. Temel atma sırasında kurban kesilir. İnançlı ve takkeli yaşlılar temel atma töreninde yerlerini alırlar. Temel, kurban kanıyla sulanır, dualar okunur. Akşam olunca da tarlada ateş yakılır, davul zurna çalınarak kutlama yapılır.[60] Cami yapımı, mahalle üzerinde bir heyecan uyandırmıştır. Cami, gün geçtikçe ortaya çıkmaya başlar. Anlatıcı, tuğlalı balkonlarında yemek yerken caminin günden güne gelişip yükselen minaresine nasıl baktıklarını aktarır. Baba, caminin her şeyiyle ilgilenmektedir. Caminin yapımında çalışan yapı işçileriyle bizzat ilgilenir. Bayrama yetiştirilmeye çalışılan camiye herkes, haftalığından bir iki lira ayırır.[61] Cami,

57 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 37.
58 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 38.
59 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 38.
60 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 46.
61 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 47.

mahallenin ortak amacı olur. Pazar günleri mahallenin erkekleri caminin yapımına gönüllü olarak katılırlar. Bu kişilerin, cennete girecekleri umulur. Anlatıcının babası, o dönemde içkiyi ve sigarayı bırakır. Cami, bayram namazına yetiştirilecek biçimde tamamlanır, ancak daha sıvası bile yapılmamıştır. Cami, dolup taşar. Avluya yamalı bezlerden yapılmış seccadeler serilir. *Gurbet Yavrum*, hakiki hayattan izler taşıyan bir eserdir. Dolayısıyla, anlatıcının babasının yapımına önayak olduğu bu cami hakikatte de vardır. İzmir'in Konak ilçesinin Akarcalı Mahallesi'nde, Ballıkuyu Caddesi'nde yer alan caminin adı Gayretiye Camisi'dir. 1953'te yapımına başlanan cami, 1959'da tam anlamıyla bitirilebilmiştir.

Okur, babayı İzmir'de erik ağacının gölgesine bir iskemle atarak bir Kur'an tefsiri sayılabilecek *Mesnevi*'yi okurken de bulacaktır. Öyle ki baba, o sırada ilkokula giden küçük bir kız olan anlatıcıya da *Mesnevi* okutmaya başlamıştır: "Sözü geçen şarabın ve sevgilinin soyutluğuna beni inandırmak isterdi."[62] Romanda kimi zaman *Mesnevi* okurken görülen baba, diğer taraftan da içki içmeye devam eder.[63] Baba, ileride bir mağazaya müdür olur, refah seviyeleri artar. Kadifekale'deki gecekondudan, şehrin güneyindeki iyi bir mahalleye taşınırlar. Yeni mahallede baba, *Mesnevi*'yi okumaz olur. Bazı geceler eğlence yerlerine, gazinolara gider.[64] Ancak bu şekilde "aydın bir din adamı" olunacağını düşünmektedir. Baba, böylelikle belki de kendisini bir "derviş" gibi hissetmektedir. Ancak bu derviş, alt bilinç dışının dervişidir. Yapması gereken şey aslında gayet basittir:

> "(…) balkonunda kafası dumanlanıp gözleri dalan 'bilinçaltı dervişi' kardeşimiz, hepimiz istisnasız aynı arayış içerisindeyiz. İçinde sıkışıp kaldığımız bodrum katların kasvetinden kurtulup daha ferah ve aydınlık katlara çıkarak hakikate yaklaşmak… Bu amaca ulaşabilmekse sadece bu âlemde mümkün. Eğer içinde bulunduğumuz zaman ve mekân boyutunda, müşahede vasıtasıyla insan ve eşyanın sırrını çözüp hakikatine derinliğine nüfuz edebilirsek sonsuzluğun kapısı bize aralanacaktır. Yoksa körlerin el yordamı ile çevrelerini yoklamaları gibi, bu arayışın peşinde, acılar içerisinde ömrümüzü tüketmiş olacağız."[65]

Gurbet Yavrum'da balkonda yavaş yavaş demlenerek rahatlayan bir "alt bilinç dışı dervişi" baba söz konusudur. Aslında kendisi alkol vasıtasıyla bilmeden, aradığı ve hasretini çektiği müşahede âlemine kısa süreli de olsa ayak basar. Alkol tesirinde olan insan, farklı ve geçici bir bilinç durumu yaşar.[66] Kısa süreli bir aydınlanmaya uğrar. Bazı insanlarda ise bu kısa süreli

62 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 37.
63 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 102.
64 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 134.
65 Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2022), 228-229.
66 Alkol ve uyuşturucu kullanan insanların yaşadığı bu farklı ve geçici bilinç durumunu Mustafa Merter şöyle anlatır: "Karşısındaki çirkinlikler güzellik hâline dönüşür, karmaşık sorunlar çözülür. Rasyonel zekâsı ile inkâr ettiği, hiçbir ampirik tecrübenin ispat edemedi-

aydınlanma hâli, bağımlılık oluşturur. Hasılı alkol müptelası insan, aslında güncel bilinç durumunda yadsıyıp görmezden geldiği manevi hâlleri, alkol etkisindeyken aramaktadır. Aslında insan, tevhide susamış ve ona kavuşmak için çabalamaktadır.

e. *Yeşil Gece*'de Şapkaya Yaklaşım

Yeşil Gece romanında Şahin Efendi, Nuruosmaniye'de Somuncuzade Medresesinde dört sene boyunca arkadaşlık ettiği Zeynel Hoca'ya rastlar. Zeynel Hoca, Karadenizli olup roman anlatıcısına göre, bir ideaya, bir inanışa taşkın ölçüde bağlanıp ondan başka bir ide ve inanışı kabul etmeyen, mutaassıp biridir. 31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909), II. Meşrutiyet'in duyurulmasından sonra, sayıları beş -altı bini bulan ve "*Şeriat isteriz, padişahım çok yaşa.*" sözleriyle meydanda toplanan askerler tarafından, İstanbul'da yönetime karşı yapılmış büyük bir ayaklanma ve darbe teşebbüsü olan vakada, şeriat uğruna şehit olmayı arzulamasına rağmen olamamıştır. İsyana katılanlar ve destekleyenler yargılanarak yetmiş kişi idam edilmiş, dört yüz yirmi kişi ise çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış olmasına rağmen, o tam zamanında bir yolunu bularak idam sehpasından kurtulmuştur. Bu Zeynel Hoca, Şahin Efendi'nin sarığı çıkarmasını hiçbir zaman bağışlayamamıştır. Onu sokakta görünce anlatıcının deyimiyle yırtıcı bir hayvan gibi güler:

> "- Hepsi tamam hocam. Bir şapkan eksik kalmış, dedi.
>
> Şahin Efendi, kalender ve şakacı tavrıyla:
>
> -O da olur inşallah, dedi, Anadolu'dan sarıkla geldim, fesle gidiyorum, bir zaman belki şapkayla dönerim ama sen göremezsin.
>
> -Neden?
>
> -Belki o zamana kadar asılmış bulunursun da ondan."[67]

Bu diyalog, 1909'dan sonra 1914'ten önce kurulmuştur, yani ortada 1925 Şapka Devrimi yoktur. Ancak roman, 1926'da yazılmış, 1928'de de yayımlanmıştır. Anlatıcının bu sözleri tamamen şapka reformuna işaret etmektedir. Bu anlatımdaki sarık, fes ve şapkanın sıralanışı aynı zamanda giysi açısından Türkiye'nin gelişim sürecindeki hakikatleri dile getirmesi açısından mühimdir.[68]

ği o görüş ve âlem, onun için sınırlı bir süre için kesinleşmiş olur. Kafa dumanlıyken sanki ayaklarını önündeki tevhid deryasının içine sokmuş ve perde biraz aralanınca rasyonel aklının inkâr ettiği bazı şeyler ona mâlum olmaya başlamıştır. Ama kısa bir süre sonra o jilet gibi keskin görüş ve konsantrasyon dağılıverir. Alkolün uyuşturucu, 'örten' tesiri ağır basmaya başlar. Müşahede nuru azalır ve o muhteşem mehtap yine kara bulutlar arkasına gizlenir. Sanki sarhoşluk hâlinin 'balayı döneminde' bir şimşek çakmış ve hayatın karanlık gecesi kısa bir süre için aydınlanmıştır. İşte yaşanan bu kısa süreli 'aydınlanma' hâli, zaman içerisinde bağımlılık oluşturur" Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan,* 216.

67 Güntekin, *Yeşil Gece,* 15-16.

68 Şeker, "Yeşil Gece ve Gerçek", 247.

f. *Gurbet Yavrum*'da Şapkaya Yaklaşım

Benzer bir şapka ve din meselesi bahsi *Gurbet Yavrum*'da da geçer. Anlatıcının babası, ortaokul son sınıftayken Şapka Kanunu çıkar. Yıl, 1925'tir. Şapkayla eve gelir. Babası, yani anlatıcının dedesi "Defol buradan gâvur dürzü." der. Dede, hiçbir zaman bu değişikliklerden hoşlanmaz. "Ona göre bütün bu yapılanlar gâvurlara özenmekten başka bir şey değildi."[69] Türklerin İslamiyet'i benimsemesiyle, sarık dinî keyfiyet kazanmıştır. Ancak zamanla fes, sarığın yerini almıştır. Mustafa Kemal, şapka inkılabını gerçekleştirdiği zaman şapkaya "gâvur işi" deyip cephe alınmıştır.[70] Burada, bu tepkinin bir tezahürü görülmektedir.

2. Din Adamı Algısı

a. *Yeşil Gece*'de Din Adamı Algısı

Romanda, ideal din adamı olarak gösterilen kişi Şahin Efendi'dir. Şahin Efendi, her ne kadar din adamlığını bırakıp öğretmen olsa da içinde bulunduğu şartlar, bir müddet sonra yeniden din adamı kisvesine bürünmesine neden olur. Yunanlar, Şahin Efendi'nin öğretmen olarak çalıştığı Sarıova'yı işgal etmişlerdir. Şahin Efendi'yi kendi taraflarına çekmeye çalışan ve kendi adlarına çalışmasını isteyen Yunanlar, onun bir din adamı olarak Büyük Cami'de vaaz etmesini talep ederler. Bu hususta resmî bir kâğıt da hazırlayan Yunanlar, Şahin Efendi'yi ikna ederler:

> "Şahin Efendi, öğle namazından sonra Büyük Cami'de vaaza başlamıştı. Ahaliye durmadan sükûnet ve tevekkül tavsiye ediyordu. Kumandanlıktan alınan emirler üzerine ara sıra Yunan hükûmetinin adalet ve şefkatini de methe mecbur kalıyordu."[71]

Kendini bu hususta "aşağılık bir adam" olarak görmeye başlayan Şahin Efendi, kendisinden iğrenmektedir:

> "Bu vaazlar esnasında bazan kendi kendisinden o kadar iğreniyordu ki kürsüsünde birdenbire isyan ve feryat etmek, etrafındaki halkı çıldırtmak, cami kapısı önünde kendini Yunan polislerine kuduz bir köpek gibi tepelettirmek ihtiyacıyla yanıyordu."[72]

Bu durum karşısında kendisini çaresiz hisseder. Kendi menfaati için bu işleri yapmadığını düşünerek kendi kendini teskine çalışır. Ona göre kendisi, insanlığını ve namusunu milleti için feda etmektedir. Zaten romanda onun ahlaklı ve namuslu bir adam olduğu ön plana çıkarılır.[73] Kendisine göre bir

69 Özakın, *Gurbet Yavrum*, 41.
70 Kamuran Özdemir, *Cumhuriyet Dönemi'nde Şapka Devrimi ve Tepkiler* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), ii.
71 Güntekin, *Yeşil Gece*, 239.
72 Güntekin, *Yeşil Gece*, 239.
73 "Romanda kadınlar üzerinden Ali Şahin'e iki kez komplo kurulmak istenir. Fakat bu komplolar başarısız olur böylece Ali Şahin'in ahlaklı ve namuslu bir adam olduğu ön pla-

değişim geçirmiştir. Bu süreçte hayata, karanlıkta kalmış bir din adamı olarak başlamış, sonra öğretmen olmuş, daha sonra ise "aydın bir din adamı"-na dönüşmüştür. Şahin Efendi'nin aydın din adamı algısı bu şekildedir ve doğru yolda olduğunu düşünerek kendisini iyi hissetmeye çalışır. Bu şekilde çalıştıktan sonra, Yunan adalarından birine sürgüne gönderilir ve orada sarığını tekrar atar.[74]

b. *Gurbet Yavrum*'da Din Adamı Algısı

Vaaz veren bir "din adamı"na dönüşen *Gurbet Yavrum*'un anlatıcısının babası ise genel olarak verdiği vaazlarda dinin yanlış yorumuna ve bağnazlığa çatar. Faizcileri kötüleyerek "Yobazlığa ve dini alet edenlere aldanmayın." der. Ona göre İslam dini adalete, emeğe, dürüst kazanca, kazandığıyla yetinmeye, kardeşliğe ehemmiyet vermektedir.[75]

Yapımına önayak olduğu caminin açılış günü olan bayram sabahında ise baba, bir din adamı gibi, camideki hoparlörden bütün Kadifekale Dağı'na yayılan bir vaaz verir. Dağda herkes din adamı gibi davranan anlatıcının babasını dinler.[76] Camiden çıkarken takkeli göçmenler babanın çevresini sararlar. Bir süre sonra baba, bir "mürşit" gibi davranmaya başlar. Eve gelen erkeklere bütün bilimlerin kaynağının Kur'an'da olduğunu söyler. Gezegenler sistemini Kur'an'a dayanarak açıklar. Ziyaretçiler de İslamiyet'ten önceki hayattan bahsederler. Baba, en çok Hz. Ömer'i anlatmayı sever. Hz. Ömer'i konu alan bir senaryo dahi yazar. Bu senaryodan eline beş yüz lira geçer. Onunla bir halı alınır.[77] Konuşmalarda Hristiyan medeniyetinin, İslam medeniyetini etkisi altına almak istediği söylenir.[78] Bir müddet sonra anlatıcının babası, vaazlarında Tanrı'nın içimizde olduğunu ve insanın kendi kendisinin tanrısı olması gerektiğini savunmaya başlar.[79] Ona göre, her insan vicdanının, yani Tanrı'nın sesine kulak verince adil olur.[80]

Anlatıcının babası, bu "aydın din adamlığı" işinde öylesine ileri gider ki 1950-1953 arasında gerçekleşen Kore Savaşı için Kore'ye imam olarak gitmek ister. Müftü, onu imtihandan geçirir. Uygun bulur; ancak anlatıcının annesi, babanın ölü yıkamayı bile bilemediğini söyleyince bu işten vazgeçer.[81]

na çıkarılırken karşı tarafta yer alan müderris, softa ve benzerlerinin hainliği, ahlaksızlığı, namussuzluğu gösterilmiş olur." Yunus Şahin, "Bir Karşı-Metin Olarak Yeşil Gece", *International Journal of Turkish Academic Studies (TURAS)* 3/2 (2022), 59-60.

74 Güntekin, *Yeşil Gece,* 249.
75 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 48.
76 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 47.
77 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 104.
78 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 48.
79 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 49.
80 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 104.
81 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 107.

3. İdealizm / Ülkücülük

Ülkücülük, sadece milleti sevmekle sınırlı bir milliyetçilik olmayıp milleti için azim ve istençle, sabır ve dayanmayla, disiplinli, fedakâr bir şekilde, erdem ve dürüstlükle, iman ve inançla, mesuliyet duygusuna sahip olarak yaşamak ve çalışmaktır.[82] Öyle ki büyük ülkücü Ziya Gökalp, her ne kadar gençlik yıllarında inanca dair birtakım tereddütler ve şüpheler içinde yaşamış olsa da sonrasında bu şüphelerinden gittikçe arınmış, Allah'a halisane iman etmek gerektiğini savunmuştur. Ona göre saf iman, tarihi yürütür, uygarlıkları da milletleri de yükseltir. Türk köylüsünün imanı halisane olduğu için Allah, ona istediğini vermiştir.[83]

a. *Yeşil Gece*'de İdealizm / Ülkücülük

Reşat Nuri Güntekin'in, çocukları bilgisizlikten ve dine sonradan girmiş yanlış inançların elinden kurtarmayı amaç edinmiş bir ilkokul öğretmeninin, Sarıova kasabasında çabayla dolu yaşamını anlatan *Yeşil Gece* romanı[84], pek çok kimse tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerden biri de münekkit Cahit Kavcar'a aittir. O, yazısında romanın başkişisi Şahin'in ülkücü, milliyetçi bir öğretmen ve serdengeçti olduğunu ısrarla vurgular. Ancak Kavcar, *Yeşil Gece*'ye yaklaşırken objektif bir tavır sergilemekten ziyade, subjektif ifadelerle örülü ve daha duygu yüklü bir yaklaşım içinde olmuştur. Bu tavır, şüphesiz münekkidin fikrî beklentilerine romanda karşılık bulmasıyla yakından ilgilidir.[85] Yukarıdaki ülkücülük kavramının açıklamasından da anlaşılacağı üzere, ülkücülük ve iman/inanç bir arada bulunan mefhumlardır. Bu noktada, Şahin Efendi'yi "ülkücü" bir öğretmen olarak nitelemek yanlış olacaktır.

b. *Gurbet Yavrum*'da İdealizm / Ülkücülük

Gurbet Yavrum'da ise yola ülkücülükle çıktığı iddia edilen bir baba anlatılır. Hayatı boyunca pek çok şeyi deneyen bu babanın, teşebbüs ettiği şeylerden biri de ülkücü bir köy öğretmeni olmaktır. Babanın Kanada'ya gitmeden Türkiye'de yaptığı son iş, öğretmen vekilliğidir. Ancak bu "ülkücü" öğretmen çocuklara Yaşar Kemal'den, Aziz Nesin'den, Orhan Kemal'den, Fakir

82 Murat Ceritoğlu, "Necmettin Hacıeminoğlu Hoca'nın Fikir Dünyası", *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi* 4/19 (Ocak-Şubat 2013), 74.

83 Sadettin Yıldız, "Sürgün Mektuplarındaki Ziya Gökalp", *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi* 4/19 (Ocak-Şubat 2013), 66.

84 Salim Çonoğlu, "Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beden Yapısı, Bedensel Davranışlar ve Kişilik İlişkileri Üzerine Bir Çözümleme -Halide Edip Adıvar 'Sinekli Bakkal'-Yakup Kadri Karosmanoğlu 'Yaban'- Reşat Nuri Güntekin 'Yeşil Gece'-", *Turkish Studies* 6/4 (2011), 488.

85 Ahmet Duran Arslan, "Okurun Anlam Üretimindeki Rolünü Sorgulamak: Alımlama Estetiği Bağlamında Yeşil Gece", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 22/2 (2018), 22.

Baykurt'tan oluşan bir köy kitaplığı kurar. Gençlere Nazım Hikmet'ten şiirler okur. Böyle olunca da muhtarla imam, kendini inançlı ve ülkücü addeden bu köy öğretmeninin aleyhine köylüleri kışkırtır.[86] Tüm bunlara rağmen anlatıcı, romanda babasının ülkücülüğünün yanında "inançlı" bir adam da olduğunu vurgulamaya çalışır:

> "Acılarını hep tasarılarıyla geçiştirmiş, hayatın değişen her yüzünü sevmeye çalışmış inançlı bir adamdı babam. (…) Hayatı boyunca çok şey olmak çok şey yapmak istedi babam. Aydın din adamı, yazar ve ülkücü bir köy öğretmeni olmayı denediği günleri anımsıyorum. Neden her giriştiği iş yarım kaldı. Neden babam bütün cesaretine karşın ne iyi bir toplumcu ne de huzurlu bir aile babası olamadı"[87]

Romanın anlatıcısının yapmaya çalıştığı şey, aslında babası ve babası gibi yola ülkücülükle çıktığını iddia eden kimseleri anlamaya ve eksikliklerini kavramaya çalışmaktır.[88] Ülkücülükle yola çıktığını söyleyerek inançlı olduğunu da iddia eden bu babanın, sebat konusunda sorunlar yaşadığı görülür. Bir ara köy öğretmenliği de yapan ve ülkücü olduğunu ileri süren bu baba, romanda okuyucunun karşısına kimi zaman "aydın bir din adamı", kimi zaman bir yazar, kimi zaman Demokrat Parti'yi desteklemiş bir vatandaş, kimi zaman da toplumcu olarak çıkacaktır.[89] Tüm bu sıfatları sıra sıra bünyesinde bulunduran baba, bu kimliklerin yanı başında rakı içen, eşini döven, taşkın hareketlerde bulunan ve çoğu zaman öfkeye kapılan bir figür olarak da görünmektedir.[90] Dolayısıyla baba, sadece köy öğretmenliği yapılan o kısa dönemde kendini ülkücü zannetmiştir. Yola ülkücülükle çıkıldığı söylense de inanç konusunda da ülkü konusunda sebat edilememiştir.

Sonuç

Cumhuriyet Dönemi resmî ideolojisine inanmış idealist insanların başkişi olarak yer aldığı *Yeşil Gece* ve *Gurbet Yavrum* romanları iyiliğe, adalete, toplumun mutluluğuna kendilerini adadıklarını iddia eden, iş birlikçi unsurlarla hesaplaşmak arzusunda olan figürleriyle dikkat çekerler. Sürekli bir çaba içinde olan bu kimselerin, kendi hayatlarında ise başarısız oldukları söylene-

86 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 20.

87 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 16-17.

88 Özakın, *Gurbet Yavrum,* 160.

89 Romandaki baba, bireysel hareket etmekle birlikte aynı zamanda ilginç bir şekilde cemiyetçi de bir kimsedir. Mesela, Kanada'da her insanın yalnız kendisi için yaşamasına karşıdır. Kanada'da komşuluğun olmaması, çocukların ana babalarını umursamamaları, insanların terk edilmesi babanın dikkatini çeker. Ona göre insanlar, Kanada'da iyiliği menfaatleri için yapmaktadırlar. Türk insanında ise bu yoktur. Türk insanı, babaya göre bir şey istendiğinde "Yok." diyemez. Özakın, *Gurbet Yavrum,* 25-26.

90 Romandaki babanın her ne kadar "aydın bir din adamı" olduğu vurgulansa da bu baba, çapkın bir kimsedir. Anlatıcının annesinin babaya karşı kini de bu yüzdendir. Baba, kadınlarla şakalaşmaya bayılır. Uzatmalı aşkları olmuştur. Anlatıcı, on bir yaşındayken babasının kitaplarının arasında bir kadın fotoğrafı bulur. Baba evlidir, fotoğraftaki kadın da evlidir. Özakın, *Gurbet Yavrum,* 24.

bilir. *Yeşil Gece*'deki Şahin Efendi başarısızdır, çünkü işgal zamanında tekrar sarık takarak Yunanların hizmetinde bulunma yoluyla amacına ulaşmaya çalışmıştır. Bu kisve altında, Yunanlar adına çalışırken diğer taraftan da onlar aleyhine propaganda yapmış ve bu hâlde iken Yunanlar tarafından yakalanıp sürülmüştür. Buna rağmen, tüm bunlar olup bittiğinde Sarıova'da kendisini ifade etmekte başarısız olur. O, artık Yunanların hizmetinde biri olarak tanınmıştır. Bir daha öğretmen olabilmesi mümkün değildir. Kendi adına bütün çabaları boşa gitmiş gibidir. *Yeşil Gece*'nin temel meselesi, Cumhuriyet ideolojisinin karşısında bir tehlike olarak görünen, geleneğe ait kurum ve kişilerin eleştirisidir. Güntekin, resmî ideolojinin oluşturmaya çalıştığı Batılı ve ileri toplum yaratmadan yana tercihini kullanmıştır. Ancak eser, yobaz din adamlarına yöneltilen eleştirisine rağmen, romanın sonundaki şüphe içeren tavrı nedeniyle de dikkat çeker. Yeni rejime ilişkin kuşku barındıran bu tavır, inkılap denen şeyin bir gecede olamayacağını anlatmaya çalışır. Yapılan inkılapların alt yapısı hazırlanmadan, ani ve sarsıcı bir şekilde olması, insanların birdenbire farklı kalıba sokulması da romanın sonunda eleştirilmektedir. Hasılı bu roman, yobaz din adamları ile hesaplaşma görünümünde olsa da Cumhuriyet ideolojisinin başarısızlıkların da farkında olan bir eserdir.

Gurbet Yavrum'un başkişisi de amacı uğruna her şeyi terk etmeyi göze alabilen bir karakterdir. Ancak, onun da bütün çabaları boşa gitmiştir. Her girişiminin sonunda başarısızlıkla karşılaşmıştır. Doğulu olduğu hâlde, Batılı olmak isteyip bu amaca da bir türlü ulaşamayan bir ideoloji içinde sürüklenip durur. Beyhude bir arayış içinde oradan oraya savrulan başkişi, peşinde ailesini de sürükler. Her ne kadar Aysel Özakın, toplum üzerinde yaptığı müşahedelerden yola çıkarak Reşat Nuri gibi, eserine kendi özümsediği bir din algısını yansıtmış ve "aydın kişi"ye adalet ve toleransı benimseyen, ilerici bir din idrakini yakıştırmış olsa da doğru din adamının böyle olmaması gerektiğinin farkındadır. Çünkü eserden anlaşıldığı üzere Aysel Özakın'ın yaptığı, roman karakterinin arkasında durmak değildir. Yazar, Selahattin Hilav'ın da belirttiği gibi bu romanıyla resmî ideolojinin bir eleştirisini yapmış olur. Bu kuşağı anlamaya ve eksiklerini kavramaya çalışan yazar, resmî ideolojinin noksanlarını çok yerinde tespitlerle kavramış ve roman yoluyla eleştirmiştir. Anlatıcı, babasının neden hiçbir şeyi tamamlayamadığını ve neden hep yenildiğini anlamaya çalışır. En sonunda hataları kavrar. Baba, savruk olmakla birlikte, mantıklı hareketten de yoksundur. Sınıf kavramını algılayamadığı gibi, istişare ile hareket etmek yerine aklına güvenerek tek başına hareket eder. Sistemsiz ve bireysel davranışlar ise akamete uğramaya mahkûmdur. Bu yüzden de hiçbir zaman hayal ettiği tarzda bir idealist aydın olamaz. Hasılı yazar, bir roman kişisi olarak kendisini ortaya koymak ve geri dönüşlerle geçmişteki hataları aktarmak suretiyle başarılı bir tenkit ortaya koyar.

Fıtrat, evrensel bir karakter arz eder. Kur'an'daki fıtrat prensibi ile Jung'un kolektif bilinç dışında varsaydığı Tanrı arketipi, fonksiyonları ve evrensel görünümleriyle aynı amaca hizmet eder. Bilinçte olmadığı durumlarda bile Tanrı, temel arketiplerden biri olarak bilinç dışında mevcut, mutlak güç sahibi bir imge şeklinde insanın psişik derinliklerinde yerleşmiştir. Arketipler, nesilden nesle kalıtım yoluyla nakledilirler ve meydana çıkmaları zaruridir, tüm insanlığın müşterek mirasıdırlar. Arketip denen bu model veya ilk kalıplar, içinde bulunduğumuz zamana veya duruma göre yeniden 'dolarlar'. Bilince ve oradan da davranışa yansırlar. Bu kalıplara, bireysel hayatta olduğu kadar toplumsal hayatta da rastlanır. Hasılı arketipler, reformlarla yok edilemez. Zaman ve duruma göre yeniden dolmaları, değişmeleri lazımdır. Ancak bu değişimler, alt yapı hazırlanmadan ve ani bir şekilde olduğunda toplum içindeki muhafazakâr güçler hâliyle endişelenirler. Bu, kaçınılmaz bir hakikattir.

Kaynakça

Akbaba, Ferhat. *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Din Algısı.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Arslan, Ahmet Duran. "Okurun Anlam Üretimindeki Rolünü Sorgulamak: Alımlama Estetiği Bağlamında Yeşil Gece". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 22/2 (2018), 14-26.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: YKY, 2003.

Ceritoğlu, Murat. "Necmettin Hacıeminoğlu Hoca'nın Fikir Dünyası". *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi* 4/19 (Ocak-Şubat 2013), 69-76.

Çavdar, Hatice. *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Aydın Kişi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çıkla, Selçuk. *Cumhuriyet Düşüncesinin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapıtlarının Yeri ve Önemi.* Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

Çıkla, Selçuk. "İnkılap Edebiyatı". *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 8/90-91-92 (2004), 435-441.

Çıkla, Selçuk. "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu". *Muhafazakâr Düşünce* 4/13-14 (2007), 25-46.

Çıkla, Selçuk. "Edebî Kanon", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. Erişim 3 Şubat 2023. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/edebi_kanon

Çonoğlu, Salim. "Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beden Yapısı, Bedensel Davranışlar ve Kişilik İlişkileri Üzerine Bir Çözümleme -Halide Edip Adıvar 'Sinekli Bakkal'-Yakup Kadri Karosmanoğlu 'Yaban'- Reşat Nuri Güntekin 'Yeşil Gece'-". *Turkish Studies* 6/4 (2011), 475-496.

Duman, Mehmet Zeki."Dini İnancın Ontolojik Dayanağı Olarak Ölüm Olgusu ve Ölümün Teolojik İzahı". *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi* 17/2 (2021), 81-100.

Fethi Naci, "Aysel Özakın". *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*. ed. Ali Berktay. 556-558. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 2009.

Günday, Rıfat. "Emile Zola'nın Gerçek ve Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece Adlı Romanlarında Rahip/Hoca ve Öğretmen Tipleri". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2014), 115-134.

Günday, Rıfat. "Zola'nın Gerçek ve Güntekin'in Yeşil Gece Adlı Romanlarında Dinin Çıkarlara Alet Edilmesi". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28 (2015), 35-50.

Güntekin, Reşat Nuri. *Yeşil Gece.* İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1976.

Hilav, Selahattin. "Gurbet Yavrum: En Az Sözle, En Fazla Gerçeği Yakalamak". *Edebiyat Yazıları*. ed. Selahattin Özpalabıyıklar. 221-223. İstanbul: YKY, 4. Basım, 2008.

İzer, Özge. *Aysel Özakın'ın Roman ve Hikâyelerinde Sosyal Meseleler.* Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Kubbealtı Lugati. Erişim 3 Şubat 2023. http://lugatim.com

Merter, Mustafa. *Dokuz Yüz Katlı İnsan.* İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2022.

Okay, M. Orhan. *Beşir Fuad İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1969.

Okay, M. Orhan. *Mehmet Kaplan'dan Hatıralar Mektuplar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2006.

Özakın, Aysel. *Gurbet Yavrum.* İstanbul: E Yayınları, 1975.

Özakın, Aysel. "Çağımızın Gerçekçiliği Üzerine". *Yarına Doğru* 16 (1976), 3-7.

Özdemir, Kamuran. *Cumhuriyet Dönemi'nde Şapka Devrimi ve Tepkiler.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Özgün, Serdar. "Reşat Nuri Güntekin'in 'Yeşil Gece' Romanında İnkılâp Kanonu". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/53 (2017), 559-582.

Öztürk, Yakup. "Millî Mücadele Romanlarında Bir Temsil Sorunu Olarak Yeşil Gece". *TYB Akademi* 27 (2019), 129-152.

Şahin, Yunus. "Bir Karşı-Metin Olarak Yeşil Gece". *International Journal Of Turkish Academic Studies (TURAS)* 3/2 (2022), 51-67.

Şeker, Bahattin. "Yeşil Gece ve Gerçek". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2006), 243-256.

Şimşek, Yaşar. *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1908-1923).* Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Timur, Kemal. *1872-1896 Yılları Arasındaki Türk Romanında Din Duygusu, Dinler ve İnançlar*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.

Timur, Kemal. *Türk Romanında Dinler ve İnançlar*. Ankara: Elips Yayınları, 2006.

Timur, Kemal. "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar", *Turkish Studies* 4/1-II (2009), 2089-2125.

Türkeş, Ömer. "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*. ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. 425-448. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Uğurlu, Seyit Battal- Demir, Selvi. "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Tekke ve Zaviyeler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/24 (Kış 2013), 367-379.

Yavaş, Gürkan. *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı (1923-1950).* Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Yıldız, Sadettin. "Sürgün Mektuplarındaki Ziya Gökalp". *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi* 4/19 (Ocak-Şubat 2013), 45-69.

Youtube, "Öteki Sayfa Aysel İngham Bölüm 1-2". Erişim 18 Şubat 2022. https://www.youtube.com/watch?v=LyfcRv1h3Kk https://www.youtube.com/watch?v=rf_9gzSdtSQ

Youtube, "Aysel Özakın Karalama Defteri". Erişim 18 Şubat 2022. https://www.youtube.com/watch?v=a5Aeyp0QUBo

Yusoğlu, Nebahat. "Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde İnanma İhtiyacı". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2019), 257-268.

Yüce, Sefa. "Felsefi Düşüncenin Edebiyata Yansıması: Türk Edebiyatında Pozitivist ve Materyalist Anlayış". *Turkish Studies* 7/1 (2012), 2155-2183.